

סימן מח: בדיקת PCT מול בדיקת כוסית (איסוף וגינאלי)

- א. הקדמה
ב. השחתת זרע לאחר תשמיש
ג. מועד ביצוע הבדיקה
ד. תוצאות הבדיקה ואופן ביצועה
ה. תשמיש ביום
ו. סיכום

א. הקדמה

איסור הוצאת זרע לבטלה הינו איסור אשר חז"ל התייחסו אליו בחומרה יתירה¹. כאשר בא לפנינו זוג שסובל מקשיים בפרייון, אחת הבדיקות הבסיסיות שנדרשות על ידי הרופאים לצורך בירור הבעיה והדרכים לטפל בה, מלבד בדיקות שונות של האישה, היא בדיקת זרע של הבעל. האחרונים דנו בשאלה האם ניתן להתיר בדיקה זו, שכן אף שיש כאן הוצאת זרע מחוץ לגוף האישה, מטרת הבדיקה היא לצורך קיום מצוות פרייה ורבייה, וכפי שמצאנו שהתירה הגמרא (יבמות עו ע"א) להוציא זרע לצורך בדיקה אם האדם כשר לבוא בקהל. מכאן למד שו"ת שאילת יעבץ (חלק א סימן מג) שניתן להוציא זרע לצורך קיום מצווה.

אכן ישנם אחרונים שלא הסכימו להתיר את הדבר, ביניהם שו"ת מהרש"ם (חלק ג סימן רסח)² ושו"ת דברי מלכיאל (חלק א סימן עח וחלק ג סימן צא), אך אחרונים רבים התירו זאת בשעת הצורך, ביניהם שו"ת אבני נזר (אבן העזר סימן פג)³, שו"ת שבט סופר (אבן העזר סימן א), שו"ת אחיעזר (חלק ג סימן כד אות ד), שו"ת זקן אהרן (חלק א סימנים סו-סז), שו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן ע, שם חלק ב סימן טו, שם חלק ג סימן יד), שו"ת משפטי עוזיאל (אבן העזר סימן מב), שו"ת מנחת יצחק (חלק ג סימן קח), שו"ת ציץ אליעזר (חלק ז סימן מח פרק א, חלק ט סימן נא פרקים א-ב, חלק כא סימן לו), וכבר כתב בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ז סם), שכאשר בית דין מורים לבעל לבצע בדיקה כזו לצורך בירור פוריותו, אין הוא יכול להשתמט בטענה שיש אוסרים מכיוון שרוב הפוסקים התירוה.

בשאלת דרך הבדיקה העדיפה, הסכימו מרבית הפוסקים (שו"ת אחיעזר שם, שו"ת אגרות משה שם, שו"ת מנחת יצחק שם), שיש לעשות זאת באמצעות תשמיש עם קונדום⁴. כאשר הדבר

1. נידה יג ע"א, ראה גם להלן, סימן נג.

2. אף שהתיר הוצאת זרע לצורך הזרעה מלאכותית, שכן בניגוד להזרעה שבה מכניסים את הזרע לתוך רחם האישה כדי להגביר את הסיכוי להיכנס להיריון, הרי שבבדיקת זרע רגילה הזרע הולך לאיבוד, ולא משתמשים בו.

3. עיין שם, שלמעשה בסופו של דבר לא התיר את הבדיקה, אך זה משום שהוגד לו שאין לבדיקה הזו נפקא מינה לעניין הטיפול, אך בימינו בוודאי שיש לכך נפקא מינה בשאלה האם לטפל באישה באמצעות השראת ביוץ, או שיש צורך להזדקק לטיפולים של הזרעה מלאכותית או הפריה חוץ גופית, ומהו הטיפול העדיף.

4. יש להעיר, שהקונדום שמוכרים בבתי מרקחת מכיל בתוכו חומרים קוטלי זרע, ולכן אינו מתאים לצורך

אינו אפשרי, נחלקו הפוסקים האם ניתן להתיר הוצאת זרע בידיים ממש לצורך הבדיקה, יש שאסרו (שו"ת אגרות משה ושו"ת זקן אהרן שם), ויש שהתירו (שו"ת אחיעזר, שו"ת משפטי עוזיאל ושו"ת ציץ אליעזר שם).

הפוסקים נתנו הגבלות שונות בשאלת עיתוי הבדיקה: יש שהחמירו להצריך עשר שנות נישואין (שו"ת מנחת יצחק שם), יש שהסתפקו בחמש שנים (שו"ת אגרות משה חלק ב שם), יש בשנתיים (חזון אי"ש, הובאו דבריו בשו"ת ציץ אליעזר חלק ט שם), ויש שכתבו (שו"ת ציץ אליעזר עצמו שם) שאין בזה גבול ברור, אלא הדבר תלוי בבדיקות ובטיפולים שעברה האישה, וניתן להתיר אף בפחות מכך⁵.

אמנם הסכימו הפוסקים (שהובאו לעיל)⁶, שבוודאי כאשר ניתן לבדוק את הזרע על ידי הוצאתו מגוף האישה עצמה לאחר תשמיש, הדבר עדיף, אלא שהיות ובאופן כזה, הנוזלים שבתוך האישה פוגעים בזרע, והתוצאה אינה אמינה, בדיקה זו אינה מספיקה. אף שניתן לכאורה לשמש באופן כזה שישמשו אצל הרופא בחדר סמוך, ומיד לאחר התשמיש ייכנס הרופא לחדר וייקח את הזרע מתוך האישה, באופן שלא יספיק להיפגע, והתוצאות תהיינה מדויקות, כבר כתב שו"ת אגרות משה (בתשובותיו לעיל) שיש בכך פריצות גדולה, ואין לעשות כן, ואף ששו"ת ציץ אליעזר (חלק ט שם) חלק על קביעה זו, גם הוא כתב שמבחינה מעשית הבדיקה בעייתית, שכן הצורך לשמש בסמיכות לרופא עלול לגרום לחוסר יכולת להוציא זרע מספיק לבדיקה.

למעשה, האופן המקובל להתיר בדיקת זרע אצל מורי ההוראה שעוסקים בתחום, היה כזה שבשלב הראשוני מבצעים בדיקה שנקראת PCT (POST COITAL TEST). PCT הוא מבחן, שבו נלקחת דגימה מריר צוואר הרחם זמן קצר לאחר קיום חיי אישות, ונבדקת תחת המיקרוסקופ. הבדיקה מלמדת על יכולת תאי הזרע להגיע לצוואר הרחם ולנוע בתוך הריר. הבדיקה אמנם הינה איכותית ולא כמותית, ולכן אינה מחליפה את בדיקת הזרע השגרתית, אך בדיקה זו יכולה לשמש כתמונה ראשונית על מנת לדעת בקווים כלליים את מצב הזרע. בדיקת PCT נועדה במקור על מנת לבדוק את ריר האישה ביום הביוץ ואת התנהגות תאי הזרע בריר, וכך לקבל תמונה על מצב הריר ותאי הזרע. מסיבה זו יש לעשות את הבדיקה

הבדיקה. יש קונדום מיוחד סטרילי שנמכר במקומות מיוחדים, ורק בו ניתן להשתמש לצורך הבדיקה. קונדום זה נקרא לעיתים בשם "קונדום הלכתי", אך יש להדגיש שאין כל היתר בשימוש בו מלבד לצורך בדיקת זרע או הבאת זרע לטיפול פוריות, וגם זאת רק לאחר קבלת היתר ממורה הוראה מובהק ששמע את כל הנתונים, ובקי במציאות הרפואית ובצורך האמיתי, וכפי שהדגישו כל הפוסקים שהובאו לעיל, שאין למהר ולעשות שימוש בהיתרים הנזכרים.

שו"ת זקן אהרן ושו"ת ציץ אליעזר הנ"ל כתבו שיש עדיפות לתשמיש של דש מבפנים וזורה מבחוץ לתוך כוס, אך גם הם כתבו שכאשר יש חשש שהבדיקה לא תצליח עקב העובדה שהבעל לא יצא בזמן המתאים (חשש שמתאמת פעמים רבות על פי דברי הרופאים), יש לבצע את הבדיקה באמצעות תשמיש עם קונדום.

עוד יש להעיר ששו"ת אחיעזר (שם) כתב שאף האוסרים יודו שדרך תשמיש עם קונדום ניתן להתיר, ואסרו דווקא הוצאת זרע בידיים.

5. סיכום מורחב של השיטות בעניין הוצאת זרע לצורך בירור פוריות הובא באוצר הפוסקים (סימן כג אות י').

6. ובאופן כזה גם שו"ת דברי מלכיאל לעיל שאסר בדיקת זרע, כתב להתיר.

ביום הביוץ או ביום סמוך לפניו, שאז הריר (הרטיבות הטבעית) מספיק נוזלי ומתאים למעבר תאי הזרע. לצורך כך יש לקבוע את יום הביוץ על ידי מעקב זקיקים (או באמצעות ערכה מיוחדת לבדיקת הביוץ). בדיקת PCT ביום אחר או במצב שהריר אינו מתאים, אינה נותנת תמונה נכונה של המצב.

למעשה, בבדיקה זו נבדקים שלושה גורמים:

1. מצב הריר הצווארי של האישה.
2. מספר תאי הזרע בשדה.
3. התנהגות תאי הזרע בשדה (מבחינת התנועה שלהם).

אם התוצאות של בדיקה זו נראות תקינות, ניתן להשאיר את הצורך בבדיקת הזרע לשלב מאוחר יותר. אם תוצאות הבדיקה מצביעות על בעיה, מקובל לחזור על הבדיקה שנית עקב העובדה שיתכן והייתה טעות בצורת ביצוע הבדיקה (מבחינת המועד וכד'), ורק אם גם בפעם השנייה מתעורר החשש שקיימת בעיה בזרע הבעל, מתירים בדיקת זרע מלאה. בדיקה אחרת שניתן לעשות, מכונה בדיקת PCT כוסית או בדיקת איסוף וגינאלי, והיא מתבצעת באופן שמידי לאחר התשמיש האישה נעמדת ואוספת לתוך כוסית מיוחדת שהוכנה מראש את הנוזלים היוצאים מגופה. לאחר מכן על בני הזוג להביא למעבדה בהקדם האפשרי (תוך שעה עד שעה וחצי) את הכוסית הזו. בבדיקה זו נמדדים הפרמטרים הרגילים שמודדים בבדיקת זרע, שהעיקריים שבהם הם ריכוז תאי הזרע למיליטר נוזל, אחוז תאי הזרע בתנועה מכלל תאי הזרע וסוג התנועה ואחוז תאי הזרע בעלי מבנה תקין. במאמר זה ברצוני לנסות ולברר איזו מבין שתי צורות הבדיקה הללו היא העדיפה מבחינה הלכתית. לשם כך ננסה לברר, בין היתר, את השאלות הבאות:

1. האם יש חשש לאיסור הלכתי בהוצאת זרע מתוך גוף האישה, ואם כן באלו אופנים?
2. האם יש חשיבות הלכתית לעיתוי בו מבוצעת הבדיקה?
3. מה האמינות של בדיקות אלו ויכולתן לחסוך בדיקת זרע מלאה?
4. האם יש להתחשב בעובדה שלצורך בדיקת ה-PCT ניתן לשמש בלילה (שכן לקיחת הזרע נעשית מספר שעות לאחר התשמיש), ואילו לצורך בדיקת הכוסית יש צורך להתיר תשמיש ביום (שכן המעבדות שבודקות את הזרע אינן פתוחות בדרך כלל בלילה)?

ב. השחתת זרע לאחר תשמיש

המשנה במסכת מקוואות (פרק ח משנה ד) אומרת:

האישה ששימשה ביתה וירדה וטבלה ולא כיבדה את הבית – כאילו לא טבלה.

מפשט דברי המשנה עולה שאין כל איסור לנקות את אותו מקום מזרע לאחר התשמיש. יתר על כן – אם ברצונה לטבול לאחר מכן כדי להיטהר מטומאת הקרי שעליה, היא חייבת לעשות זאת.

דברים מפורשים נאמרו על ידי רבנו תם בסוגיית "שלוש נשים משמשות במוך" (תוספות בימות יב ע"ב ד"ה שלוש):

ורבנו תם אומר, דלפני תשמיש ודאי אסור ליתן שם מוך, דאין דרך תשמיש בכך והרי הוא כמטיל זרע על העצים ועל האבנים כשמטיל על המוך, אבל אם נותנת מוך אחר תשמיש, אין נראה לאסור, דהאי גברא כי אורחיה משמש, מידי דהוה אקטנה ואילונית, דלא איתסרו בתשמיש, משום דלאו בנות בנים נינהו, והאישה שנותנת אחר כך מוך, לא הוזהרה אהשחתת זרע, כיוון דלא מיפקדה אפרייה ורבייה, ומשמשות במוך דקתני הכא, היינו צריכות לשמש במוך.

אמנם דעת ר"י (תוספות כתובות לט ע"א ד"ה שלוש), שגם על האישה חל איסור להשחית זרע, ולכן אסור לה לקנח במוך לאחר התשמיש, וכן דעת הרמב"ן (נידה יג ע"א)⁷. פסיקת ההלכה נראית לכאורה להיתר, שכן הרא"ש בנידה (פרק ד סימן א) נתן עצה לאישה להתחיל את ספירתה מיד למחרת ראייתה, ושלא תצטרך לחכות משום חשש פולטת שכבת זרע, באופן ש:

תקנח יפה את אותו מקום במוך או בבגד דק להפליט כל הזרע, או תרחץ במים חמין, ויפליטו המים חמין כל הזרע.

דברים אלו נפסקו להלכה בשולחן ערוך יורה דעה (סימן קצו סעיף יג)⁸, ואם כן לכאורה מוכח שפסק כדעת האומרים שאין איסור בדבר.

למרות זאת, שו"ת רבי עקיבא איגר (מהדורה קמא סימנים עא-עב) האריך לטעון, שדעת רוב הראשונים לאסור גם על האישה השחתת זרע של הבעל, וכדי ליישב את הקושייה מכך שמוותר לאישה להפליט זרע מחמת חשש פולטת שכבת זרע, כתב שהזרע שנשאב בבית החיצון אינו ראוי להיריון, ואין בו חשש של הוצאת זרע לבטלה, והאיסור לשים מוך לאחר תשמיש הוא דווקא בעומק מעבר למקום שהשמש דש.

על דברים אלו של רבי עקיבא איגר חלקו שו"ת אבני נזר (אבן העזר סימן פא) ושו"ת תורת חסד (חלק ב סימן מג)⁹.

גם לשיטה האוסרת, נראה שבדיקת הכוסית הינה קלה יותר מבחינה הלכתית, שכן אף על פי שמדובר בכמות זרע גדולה יותר שיוצאת, עדיין רוב הזרע נכנס פנימה¹⁰, וניתן להוכיח שגם האוסרים קינחו במוך לאחר תשמיש (כלומר הפלטת זרע בידיים, וכפי שמתבצע בבדיקת ה-PCT), יודו שאין איסור לאישה להתהפך לאחר התשמיש כדי להוציא זרע (דבר

7. אמנם המעיין ברמב"ן שם, יראה שכוונת דבריו היא על זרע האישה עצמו (מבחינת המציאות לא ברור למה הכוונה, שכן לאישה אין זרע, ואולי כוונתו שאסור לאישה לגרום לעצמה התרגשות שלא בשעת תשמיש, וצריך עיון), ואף שבכתובות (לט ע"א) כתב הרמב"ן במפורש, שאסור לאישה להשחית זרע שקיבלה מבעלה, כתב זאת כדי ליישב את קושיית התוספות על רש"י (שאסור על נשים לשמש במוך), והוא עצמו דחה את דברי רש"י בהמשך דבריו.

8. אף הרמ"א שחלק שם על עצה זו, לא אסר את הדבר, אלא כתב שאין זה מועיל, כיוון שאין אנו בקיאים בהפלטת זרע בזמן הזה.

9. ראה שם, שכתב שאף הרמב"ן שאסר השחתת זרע על ידי האישה לאחר תשמיש, אסר זאת מדרבנן ולא מדאורייתא.

10. במחקר שנעשה על ידי ד"ר עידית בן יאיר ממכון שפרה התברר שהנפח הממוצע של דגימת הזרע שמובאת בבדיקת הכוסית הינו כרבע מהנפח הממוצע של בדיקת זרע רגילה.

המתבצע בבדיקת הכוסית). מה עוד, שבבדיקת הכוסית יוצא הזרע שנשאר בנרתיק, הוא הבית החיצון, ואילו בבדיקת ה-PCT לוקחים את הזרע מתוך צוואר הרחם, כלומר מעבר למקום שהשמש דש, וכפי שראינו, רבי עקיבא איגר מחמיר בלקיחת זרע ממקום זה. בראש ובראשונה יש להוכיח זאת מדברי הרמב"ן (הלכות נידה פרק ב הלכה ט וחידושו לנידה מא ע"ב), שהעצה שנתן על מנת שאישה תוכל להפסיק בטהרה מיד לאחר ראייתה, היא להלך ברגליה על מנת לפלוט את הזרע. שו"ת תורת חסד (שם) כתב שלשיטת הרמב"ן, השחתת זרע לאחר תשמיש באמצעות מוך אסורה, ולכן הוא כתב את העצה לאישה להלך ברגליה, ואם כן, דבר זה מותר גם לאוסרים.

גם מרבי עקיבא איגר עצמו (שם) מוכח להיתר באופן זה, שכן אחת מהוכחותיו לאיסור קינוח במוך לאחר תשמיש הייתה מדברי הגמרא בנידה (מב ע"ב), שהעמידה את המקרה בו אין בעיה של פולטת שכבת זרע כאשר אינה מתהפכת (ואז לא יוצא זרע בימים שלאחר התשמיש), ולא כתבה שמדובר כאשר מפליטים את הזרע במוך. מוכח מכאן שבהתהפכות עצמה אין איסור גם לדעת רבי עקיבא איגר, שכן הגמרא הזכירה אותה.

אמנם שו"ת דברי מלכיאל (חלק ג סימן צא) כתב שאחת הסיבות להתיר לקיחת זרע מגוף האישה לאחר התשמיש היא מחמת שאין הרופא לוקח את הזרע מגוף האישה מיד לאחר התשמיש, אלא זמן מה לאחר מכן, ואז יש לצרף את העובדה שמה שראוי להיריון, כבר נקלט בגוף האישה. לפי זה, יש חשש בבדיקת כוסית, שבה ההתהפכות לאחר התשמיש מיידית. אך גם הדברי מלכיאל עצמו בתשובה אחרת (חלק ה סימן קנז) כתב שאין שום איסור להתהפך לאחר תשמיש, ואף שמצאנו שהדרישה (יורה דעה סימן קצו אות ה) השווה התהפכות תכף אחר תשמיש לקינוח במוך¹¹, וכן כתב שו"ת דברי יציב (אבן העזר סימן לג), הרי ראינו שהאוסרים קינוח במוך התיירו במפורש התהפכות.

לסיכום:

פשטות דברי המשנה והשולחן ערוך היא שאין איסור הוצאת זרע מגוף האישה לאחר התשמיש. אמנם יש ראשונים שאסרו את הדבר, וחלק מהאחרונים קיבלו את דעתם, אך גם לשיטה זו, יש מקום לומר שאין איסור לקיחה של זרע מהבית החיצון, וזאת כדי ליישב את פסיקת השולחן ערוך, במיוחד אם מדובר זמן מה לאחר התשמיש.

אף שבבדיקת כוסית נלקח הזרע מיד לאחר התשמיש, הרי הוא נעשה בצורה של היפוך ולא בלקיחה ישירה מבפנים, ובאופן כזה גם האוסרים השחתת זרע לאחר התשמיש, כתבו שאין איסור בדבר.

ג. מועד ביצוע הבדיקה

דבר נוסף שיש לדון בו הינו העובדה שהבדיקות הנ"ל צריכות להתבצע בזמן המשוער של הביוץ, הזמן בו האישה ראויה להיקלט להיריון, שכן בזמנים אחרים משפיעים הנוזלים שבגוף האישה לרעה על הזרע, ותוצאות הבדיקה עשויות להיראות לא תקינות עקב כך.

11. ואף הוא כתב זאת רק בזמן שראויה להרות, עיין להלן דיון בדבר זה.

הדבר נכון במיוחד בבדיקת ה-PCT הרגילה, בה שוהה הזרע במשך זמן מה בתוך גוף האישה, אך גם בבדיקת הכוסית שבה נאסף הזרע שנפלט לאחר התשמיש, יש מגע בינו לבין גוף האישה, ועל כן גם בבדיקה זו יש חשיבות שתיעשה בסמוך לזמן הביוץ¹². אמנם יש לציין, שכאשר מדובר על שהות קצרה של הזרע בגוף האישה, ניתן לשמש באמצעות ג'ל מיוחד שמטרתו להוות סביבה תומכת לזרע הבעל, ובאופן כזה ניתן יהיה לבצע בדיקה זו גם שלא בסמוך למועד הביוץ. אפשרות אחרת ליצור סביבה אוהדת לתאי הזרע בבדיקת הכוסית, הינה באמצעות שטיפת הנרתיק לפני התשמיש במים עם מעט סודה לשתייה, חומר בסיסי, אשר סותר את החומציות של הנרתיק, שעולה ככל שמתרחקים מהביוץ, ובכך נותנת הגנה מסוימת לתאי הזרע.

יש לציין שהשימוש בחומרים הללו יעיל דווקא בבדיקת הכוסית ולא בבדיקת ה-PCT, זאת משום שהם מגנים על הזרע שבנרתיק (שנפלט לתוך הכוסית), ולא על אזור צוואר הרחם, ממנו לוקחים את הזרע ל-PCT.

המקור לכך שיש בעיה מיוחדת עם הפלטת זרע בידי האישה בסמוך למועד הביוץ, מצוי בדברי הדרישה (יורה דעה סימן קצו אות ה בשם המהרש"ל), שכתב שאין לאישה להיכנס למרחץ בשלושת הימים שלאחר טבילתה, ובדברי המגן אברהם (סימן תרו ס"ק ח)¹³, שכתב שלפני הטבילה של ערב יום הכיפורים תכבד ביתה בחמין כדי להפליט את הזרע אם שימשה לאחרונה, אך לא בסמוך לטבילתה: "דבאותן שעות רגילות להתעבר, ויש לחוש שתשחית זרע ההיריון".

הדרישה (שם) אף הרחיב הוראה זו בכותבו שלא תתהפך בזמנים אלו. נמצא שלפי זה, יש בעייתיות רבה בעיתוי הבדיקות הללו. אמנם אחרונים רבים חלקו על דברים אלו: רבי עקיבא איגר (בתשובתו הנ"ל) כתב, שהשחתת זרע האישה אסורה תמיד ולא רק בזמנים הללו, והובאה דעתו גם במשנה ברורה (סימן תרו ס"ק כא). אך כפי שכבר ראינו לעיל, שיטתו של רבי עקיבא איגר היא שהאיסור חל רק בהפלטת כל הזרע, כולל מה שנכנס פנימה, וכן שבהיפוך אין איסור.

מלבד זאת ישנם אחרונים שחלקו על עצם האיסור של המגן אברהם: התפארת ישראל (לרבי יהונתן אייבשיץ סימן קצו סעיף ח) חלק על דברי המגן אברהם מכוח הפסיקה שראינו לעיל על קינוח ורחיצה כדי להפסיק בטהרה, וכתב שהיות והרוב נכנס מיד, ולא תועיל רחיצה להפליט אותו, אין חשש למיעוט הזרע שיצא ברחיצה. אמנם מחצית השקל (יורה דעה סוף סימן קצו) כתב ליישב את דברי המגן אברהם, שיש לחלק בין טבילה בערב יום כיפור שהיא מנהג בעלמא, ולא התירו לשם כך הפלטת זרע האישה, לבין הפלטת הזרע כדי לפסוק בטהרה שיש בה משום קיום מצוות פרייה ורבייה, ולכן התירו. אך גם לפי דבריו, יש מקום להתיר בנידון דידן שהוא לצורך קיום פרייה ורבייה גם כן.

12. בדף ההנחיות של מכון שפרה, שבו מתבצעת בדיקה זו באופן די שגרתי, נכתב בעבר, שהזמן המתאים לבדיקה זו הוא יומיים לאחר ליל הטבילה.

13. ומקורו במנהגי המהרי"ל (הלכות ערב יום כיפור אות ד).

שו"ת תורת חסד (שהובא לעיל) כתב, שגם לפי המגן אברהם אין מדובר באיסור (שכן אז אין חילוק בין זמן שראויה להתעבר לזמן אחר), אלא שמן הסתם רוב הנשים רוצות להרות, ולכן נתנו להן עצה טובה, שבזמן הראוי להיריון לא יפליטו את הזרע.

בנוסף לכך, היות ובבדיקת ה-PCT נלקחת כמות קטנה בלבד, הרי שאין הדבר משפיע על סיכוי הכניסה להיריון, והיות ולפי המגן אברהם, כל הבעיה היא היכולת להיכנס להיריון, לא תהיה בעיה בבדיקה זו. בדיקת כוסית אמנם מקטינה את הסיכוי להיכנס להיריון, שכן פעמים רבות נפלטת כמות זרע משמעותית, אך גם היא לא מונעת אותו לחלוטין, ובסופו של דבר בדרך כלל רוב הזרע נכנס פנימה.

אמנם שו"ת דברי מלכאל (חלק ג סימן צא) לאחר שהאריך להוכיח שאין בלקיחת הזרע מגוף האישה לצורך הבדיקה איסור, הוסיף: "וגם אפשר לעשות שלא יהא סמוך לטבילתה ולווסתה", ואם כן נראה שלכתחילה בכל מקרה עדיף לעשות באופן כזה, דבר שאפשרי רק בבדיקת הכוסית ולא בבדיקת ה-PCT הרגילה.

לסיכום:

ישנה שיטה שאוסרת הפלטת הזרע של האישה בזמן הראוי להיריון. על שיטה זו חלקו רבים, וגם לפי שיטה זו, מדובר דווקא כאשר מנסים להפליט את כל הזרע באופן שלא תהיה אפשרות להרות. בדיקת ה-PCT כמעט ואינה פוגעת בסיכויים להרות, וגם בבדיקת הכוסית בסופו של דבר חלק נכבד מהזרע נכנס פנימה. אף על פי כן, יש מקום לומר שלפחות לכתחילה כדאי לנסות לבצע את הבדיקה בזמן שאינו ראוי להיריון, דבר המתאפשר אך ורק בבדיקת הכוסית, זאת תוך שימוש בג'ל המיוחד או בשטיפה עם סודה לשתייה.

ד. תוצאות הבדיקה ואופן ביצועה

אחת הבעיות הקיימות בבדיקות ה-PCT והכוסית היא העובדה שהצביעו עליה הפוסקים, שתוצאות הבדיקות הללו אינן תמיד מדויקות, וישנם רופאים שמסרבים להתייחס לתוצאות בדיקות אלו. אך כאמור מדובר בבדיקה ראשונית, אשר עשויה לחסוך לנו בדיקת זרע רגילה, במידה והתוצאות המתקבלות בה הן תקינות.

בשורות הבאות ננסה לברר מהי רמת האמינות של הבדיקות הללו כפי הידוע כיום, דבר שיהיה חשוב בבואנו לנסות ולמנוע בדיקת זרע כשאינן בה צורך.

ההבדל העיקרי בין בדיקת ה-PCT לבדיקת הכוסית הוא בכך שבעוד שאת תוצאות בדיקת הכוסית מודדים כאילו מדובר בבדיקת זרע רגילה, הרי שב-PCT נמדדים שלושה מדדים עיקריים: כמות תאי הזרע בשדה, רמת התנועה שלהם ודרגת הריר של האישה. יש לציין שמטרתה העיקרית של בדיקה זו הייתה בדיקת יכולת התנועה של תאי הזרע בתוך הריר הצווארי של האישה, על מנת לבדוק את יכולת הזרע להיכנס פנימה כדי להפרות את הביצית. בדיקה זו כמעט שאינה מקובלת היום בקרב הרופאים, ומבצעים אותה רק לצרכים "הלכתיים".

דבר זה מעורר מספר בעיות:

1. מרבית הרופאים כיום אינם בקיאים בבדיקה זו ומסרבים לבצע אותה. גם הרופאים שמוכנים לבצע אותה, חלקם עושים זאת רק כדי לרצות את הרב של בני הזוג, ואינם מקפידים

על העיתוי המדויק לביצוע הבדיקה¹⁴, דבר המביא ממילא לתוצאות לא טובות של הבדיקה ולדרישת הרופא לבצע בדיקת זרע מלאה.

2. מבנה הזרע כלל אינו נבדק בבדיקה זו, וממילא אין נתונים על כך.

3. גם הפענוח של הפרמטרים האחרים בבדיקה (ריכוז ותנועה) אינו זהה לפענוח של בדיקת זרע רגילה, שהרי עבר זמן מאז מתן הזרע עד ללקיחתו לבדיקה. אמנם ישנו מדד לפענוח תוצאות הבדיקה ומה מוגדר כבדיקה תקינה, אך מדד זה אינו תמיד מדויק.

4. יש להתחשב גם בעובדה שלקחת הזרע בבדיקה זו נעשית על ידי הרופא בלקיחת דגימה מתוך גוף האישה. אם מדובר ברופא גבר, הרי שראוי להשתדל שלא להזדקק לכך לכתחילה במקום שאין צורך, וגם אם מדובר ברופאה אישה, הרי שעצם ההליך הינו לא נעים לאישה, ולכן לכאורה יש עדיפות לבדיקה בה יוצא הזרע מהאישה באופן טבעי ולא על ידי רופא.

מצד שני, גם פענוח התוצאות של בדיקת הכוסית הוא בעייתי, זאת דווקא עקב העובדה שהדגימה נבדקת כמו בדיקת זרע רגילה, משום שמודדים אותה בפרמטרים הרגילים, אך למעשה התוצאות של הבדיקה הזו אמורות להיות פחות טובות מבדיקת זרע רגילה, במיוחד במדדים של המבנה והתנועה. אמנם אם נלמד להתייחס לבדיקה זו בזהירות, ונדע מה ההטיה הצפויה בתוצאות בדיקה זו, יהיה לנו יותר קל לשער מה הן תוצאות האמת, ולפי זה להחליט האם יש צורך בבדיקת זרע מלאה¹⁵.

לסיכום:

נראה שמבחינה מעשית, בדיקת הכוסית מסוגלת יותר לחסוך בדיקת זרע מלאה מאשר בדיקת ה-PCT, וגם מבחינת צניעות האישה יש לה עדיפות. מצד שני, במקום בו יש לרופא המבצע מומחיות בבדיקת PCT, מסקנות אלו אינן הכרחיות.

ה. תשמיש ביום

אחד ההבדלים המשמעותיים בין בדיקת ה-PCT לבדיקת הכוסית, הוא שלצורך ה-PCT יש ללכת לרופא מספר שעות לאחר התשמיש, ואילו בבדיקת הכוסית הזרע יוצא מיד, ויש להביאו למעבדה תוך שעה. היות ולרוב מבחינה מעשית המעבדות לבדיקת זרע סגורות בלילה, הרי שבניגוד לבדיקת ה-PCT בה ניתן לשמש בשעות הלילה המאוחרות ולהגיע למחרת אל הרופא, לביצוע בדיקת הכוסית יהיה צורך לשמש ביום, דבר המהווה בעיה הלכתית. לשם כך עלינו לברר את האיסור לשמש ביום ומתי הדבר מותר.

14. קרה לי כבר מספר פעמים שכאשר שאלתי זוגות אם בדיקת ה-PCT שביצעו הייתה בזמן הסמוך לביוץ, נענית שהרופא לא אמר להם שיש צורך בכך, ובחר זמן אקראי לביצוע הבדיקה.

15. יש לציין שמתוצאות המחקר (שהוזכר לעיל) שערכה ד"ר עידית בן יאיר על ההשוואה של נתוני בדיקת כוסית לבדיקת זרע רגילה, עולה שלפחות המדד של הריכוז קרוב מאוד לתוצאות האמת, וגם מדדי התנועה והמבנה אינם רחוקים ביותר. יש ללמוד תוצאות מחקר זה על מנת שיהיה ניתן לפענח ביתר דיוק את תוצאותיה של בדיקת הכוסית. יש לציין גם שמבחינה ראשונית של נתונים שנמצאים אצלנו במכון פוע"ה, הרי שתוצאות הריכוז והמבנה של הזרע הן במרביתם המוחלט של המקרים אמינות ונותנות תשובה קרובה לתוצאות של בדיקת זרע רגילה. בתוצאות התנועה ישנן יותר טעויות (לרוב לריעותא), אך גם שם במרבית המקרים התוצאה אמינה וקרובה לאמת.

הגמרא בנידה (טו ע"ב) מביאה מחלוקת בין רבי יוחנן לריש לקיש בשאלה מדוע אסור לאדם לשמש מיטתו ביום:

אמר רבי יוחנן: אסור לאדם שישמש מיטתו ביום. מאי קרא? שנאמר (איוב ג, ג): "יאבד יום אולד בו והלילה אמר הורה גבר", לילה ניתן להיריון, ויום לא ניתן להיריון. ריש לקיש אמר מהכא (משלי יט, טז): "בוזה דרכיו ימות".

לאחר מכן (שם יז ע"א) מסיקה הגמרא:

אמר רב חסדא: אסור לו לאדם שישמש מיטתו ביום, שנאמר (ויקרא יט, יח): "ואהבת לרעך כמוך". מאי משמע? אמר אביי: שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו. אמר רב הונא: ישראל קדושים הם, ואין משמשין מיטותיהן ביום. אמר רבא: ואם היה בית אפל – מותר, ותלמיד חכם – מאפיל בכסותו ומשמש.

הערוך לנר (שם טו ע"ב) הביא מספר נפקא מינות בין רבי יוחנן לריש לקיש, ואחת מהן היא שלדעת רבי יוחנן, שהיום לא ניתן להיריון, יהיה אסור לשמש גם בבית אפל, ודווקא לריש לקיש שהביא את הטעם של הביזיון, יש להתיר תשמיש ביום בבית אפל. כך כתב גם בחידושי חתם סופר (שם).

הרמב"ם שפסק את האיסור לשמש ביום (הלכות איסורי ביאה פרק כא הלכה י) לא הזכיר את ההיתר של בית אפל, וגם לגבי תלמיד חכם שמאפיל בכסותו פסק: "ואין נזקקין לדבר זה אלא מפני צורך גדול". המגיד משנה (שם) ביאר, שהרמב"ם לא הזכיר את ההיתר של בית אפל על מנת להרחיק את האדם מהיתר תשמיש (ומסתבר שלא השמיט את היתר הטלית, שכן הוא ניתן רק לתלמיד חכם בצורך גדול, ואין חשש שתלמיד חכם יקל לעצמו שלא לצורך). לעומת זאת, החתם סופר (שהוזכר לעיל) כתב שהרמב"ם השמיט את היתרו של בית אפל כיוון שפסק כרבי יוחנן, שלדידיה לא מועיל בית אפל¹⁶.

הטור (אורח חיים סימן רמ ואבן העזר סימן כה) הביא את שני ההיתרים: בית אפל וטלית לתלמיד חכם, ולא סייג אותם.

השולחן ערוך באבן העזר (סימן כה סעיף ה) הביא את האיסור לשמש ביום ללא היתרים כלשהם, אבל באורח חיים (סימן רמ סעיף יא) כתב: "וכן אסור לשמש ביום, אלא אם כן הוא בית אפל". הרמ"א (שם) הוסיף את היתר הטלית לתלמיד חכם, ולא סייג אותו. המגן אברהם (שם ס"ק כו) הביא את דברי הרמב"ם שהיתר הטלית נאמר רק לצורך גדול, אולם הוכיח מהגמרא בכתובות (סה ע"ב) שהקשתה איך לדעת רבן שמעון בן גמליאל יש חיוב עונה ביום שבת, שהרי אסור לשמש ביום, ותירצה שמדובר בבית אפל, שהדבר מותר לכתחילה.

כדברי המגן אברהם, שיש חילוק לעניין היתר בעילה לכתחילה ביום בין בית אפל לטלית לתלמיד חכם, כתבו גם האליה רבה (סימן רמ ס"ק יז), החכמת אדם (כלל קכח סעיף ט), שו"ת לבושי מרדכי (מהדורה קמא אורח חיים סימן לח) ושו"ת תורה לשמה (סימן ע).

16. אלא שצריך עיון, שכן לפי זה, גם האפלת טלית תהיה אסורה, ואיך התירה הרמב"ם, גם אם סייג היתר זה לצורך גדול בלבד?

לעומת זאת, שו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן קב) הוכיח מדברי המגיד משנה (שהובאו לעיל), שאין לשמש ביום גם בבית אפל אם לא בצורך גדול. את הגמרא בכתובות ממנה הוכיח המגן אברהם שאין בכך בעיה, יישב האגרות משה בכך שהיה אונס שלא יכל לקיים מצוות עונה בליל שבת. אם כן, גם לשיטתו, קיום מצוות עונה כשלא יכל לקיים אותה בלילה, נחשב לצורך גדול, ונראה שגם הוא יודה שבדיקה לצורך בירור פוריות תיחשב לצורך גדול, כיוון שלא ניתן לעשותה בלילה. אף על פי כן, בוודאי שכאשר יש אפשרות למצוא ללא טירחה מרובה מעבדה שפתוחה בלילה, הדבר עדיף, אך נראה שאין צורך להוציא על כך כסף. לסיכום: מצד מועד התשמיש בוודאי שיש עדיפות לבדיקת ה-PCT הרגילה, בה ניתן לשמש בלילה ולהגיע לרופא ביום, אך אין איסור הלכתי לשמש ביום בבית אפל לצורך בדיקת הכוסית.

1. סיכום

כאשר נדרשת מצד הרופאים בדיקת זרע לצורך בירור הפוריות, יש לבצע קודם בדיקה מתוך האישה לאחר יחסי אישות, אשר כרוכה בהרבה פחות בעיות, ורק אם יש בה ריעותא, ניתן להתיר את בדיקת הזרע המלאה. ניתן לעשות בדיקה זו בשני אופנים:

1. אופן אחד הינו לקיחה של דגימה מתוך צוואר הרחם של האישה על ידי הרופא מספר שעות לאחר התשמיש.

יתרונותיה של בדיקה זו הינן בכך שמדובר בלקיחת דגימה קטנה, כאשר רובו המוחלט של הזרע נשאר בגוף האישה; מדובר מספר שעות לאחר התשמיש, כך שגם לדעת הפוסקים האוסרים השחתת זרע באישה, ניתן להתיר את הדבר; ניתן לשמש בלילה, ואין צורך להזדקק לכך לתשמיש ביום בבית אפל.

חסרונותיה של בדיקה זו הינן בראש ובראשונה ברמת הדיוק שלה ובעובדה שהיא מועדת לטעויות; כמו כן, יש צורך לעשות בדיקה זו בזמן הסמוך לביוץ בו האישה ראויה להתעבר, וישנם פוסקים שהחמירו אז יותר בהשחתת זרע מהאישה; עוד חסרונות הלכתיים שיש לבדיקה, הם העובדה שמדובר בלקיחת זרע בידיים, וכן שמדובר בזרע שכבר התקדם לכיוון צוואר הרחם, ויש פוסקים שהחמירו יותר בהפלטת זרע ממקום זה; אם מדובר ברופא גבר, הרי יש כאן חוסר בצניעות שלכתחילה כשיש אפשרויות אחרות, עדיף לוותר עליו; יש להוסיף לכך את העובדה שעקב חוסר דיוק של הבדיקה יש צורך, כאשר מתגלית ריעותא, לחזור שנית על הבדיקה לפני שמתירים בדיקת זרע.

2. אפשרות אחרת היא באמצעות תשמיש רגיל, שלאחריו האישה נעמדת ואוספת את הנוזלים שיוצאים באופן טבעי בכוסית סטרילית, איתה יש להגיע במהירות האפשרית למעבדה.

יתרונותיה של בדיקה זו הן בכך שהיות ומדובר בזרע שיוצא מיד לאחר האישות, והוא כמעט ואינו שווה בגוף האישה, תוצאות הבדיקה נמדדות בפרמטרים הרגילים של בדיקת זרע, ממילא נמדדים דברים נוספים, וניתן יותר להשוות אותם לתוצאות של בדיקת זרע

ש א ג ת

ס י מ נ מ ח

כ ה נ

רגילה. כמו כן, מבחינה הלכתית הוצאת זרע מהאישה באמצעות היפוך וללא מעשה בידיים, קלה יותר מהוצאה במעשה ממש, וכן ניתן לעשות את הבדיקה הזו בתנאים מסוימים, שלא בזמן הביוץ.

חסרונותיה של בדיקה זו הינן ברמה ההלכתית בכך שיוצאת כמות זרע גדולה יחסית מיד לאחר התשמיש, ובכך שלצורך בדיקה זו יש לשמש ביום. כמו כן, היות ואין מדד מדויק לסטייה של בדיקה זו מתוצאות האמת, לעיתים יהיה צורך בבדיקת זרע מלאה.

על פי שקלול המכלול ההלכתי של הבדיקות, ובהתחשב גם בכך שבדיקת הכוסית קלה יותר לזוגות מה-PCT, הן בכך שאין צורך לעשות את הבדיקה פעמיים בשני חודשים שונים, והן בכך שאין צורך בהוצאת דגימה מגוף האישה במכשיר, נראה לעניות דעתי שבאופן כללי יש להציע לזוגות בתור בירור ראשוני של מצב הזרע את בדיקת הכוסית, ורק במקום בו מדובר ברופא שהתמחה בבדיקת ה-PCT, והוא מציע זאת מיוזמתו, יש לשקול לעשות דווקא את הבדיקה הזו.

